

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

БАБИЧ ОЛЬГИ МИКОЛАЇВНИ

на тему

«АРХІТЕКТУРА ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування»

з галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»

На розгляд надана дисертаційна робота Бабич Ольги Миколаївни, яка складається з одного тому, містить усі необхідні розділи основного тексту дисертації, у тому числі анотацію, вступ, чотири розділи, висновок, список використаних джерел, джерела ілюстрацій та додатки. Обсяг роботи становить 218 сторінок, з них 163 сторінки основного тексту, 32 сторінки графічного матеріалу, 19 сторінок списку використаних джерел та 4 сторінки додатків. Дисертація написана державною мовою.

Дисертаційна робота Бабич Ольги Миколаївни «Архітектура інтернатних закладів сімейного типу» спрямована на різнобічне дослідження актуальної теми – формування інтернатних закладів для дітей, яка є синтезом важливих архітектурно-містобудівельних і соціально-педагогічних проблем.

Актуальність дослідження зумовлена тенденцією до деінституціалізації закладів опіки і соціального захисту дітей, яка на даний час є найпрогресивнішою. Традиційні заклади інтернатного типу мають негативний вплив на особистісне та освітнє формування дитини, проте очевидним є той факт, що зменшення кількості інтернатів не призведе до їх зникнення загалом. Певні категорії дітей, позбавлених батьківської опіки, все одно будуть змушені перебувати у окремих спеціалізованих закладах «інституціолізованої» турботи. Тому вкрай важливим і актуальним для сучасного українського суспільства є не лише питання архітектурного формування дитячих будинків сімейного типу, а й адаптації архітектурного середовища існуючих «інституціоналізованих»

закладів до вимог сучасної педагогіки, для забезпечення дітям психологічної підтримки і умов повноцінного особистісного розвитку. Актуальність заявленої теми роботи визначається не лише нагальною необхідністю сучасного архітектурного упорядкування інтернатних закладів сімейного типу, а й науковим забезпеченням їх подальшого функціонально-планувального, об'ємно-просторового та художньо-композиційного розвитку. Вагомість та актуальність представленого дослідження підтверджується чинними міжнародними резолюціями, державними нормативно-правовими документами, соціальними проектами, перспективними стратегіями розвитку.

З огляду на це, дисертаційне дослідження Бабич О.М., спрямоване на особливості архітектури інтернатних закладів сімейного типу, слід визнати корисним і своєчасним.

Об'єктом дослідження визначені інтернатні заклади сімейного типу, предметом дослідження – архітектурно-планувальні рішення та просторово-функціональна організація інтернатних закладів сімейного типу. Метою дослідження є розробка архітектурно-планувальної концепції інтернатних закладів сімейного типу. Завдання дослідження послідовно вирішені у чотирьох розділах роботи.

У першому розділі дисертації «Теоретичні основи проблеми проектування закладів інтернатного типу» Ольга Миколаївна окреслює спектр цільових напрямків, котрі відображають функціональну різноманітність наукових та інших досліджень закладів для дітей, позбавлених батьківської опіки. Умовно їх можна поділити на дві великі групи: проектну та антропологічну. Визначено структуру чинників переосмислення архітектури інтернатних закладів у наукових та інших джерелах, а також тематичні групи джерел: універсальну, психологічно-реабілітаційну, соматично-реабілітаційну, осмислення довготривалого перебування, осмислення короткотривалого перебування, трактування різних вікових груп.

У другому розділі «Методологія дослідження архітектури закладів для дітей позбавлених батьківського піклування» визначено головні функціонально-середовищі категорії, котрі складають ціннісний набір, що

визначає вартість архітектури інтернатної будівлі (середовищно-фостерні показники). Ними є місткість, площа, мульти-виборність, симбіоз із довкіллям, візуальна насиченість. Виявлено три основні типи планувальної структури досліджуваних об'єктів: цільні, розгалужені й дисперсні.

Також у другому розділі авторкою виділено наступні типи комплексів: а) «історичні» інтернатні будівлі, б) модерністські споруди другої половини ХХ століття, в) заклади, розміщені у приватних одnorodинних будинках, г) об'єкти роззосередженого планування, д) об'єкти міської забудови, пристосовані до потреб інтернатного закладу. Сформульовано авторський метод порівняння середовищно-фостерних характеристик. Розроблена авторська методика аналізу просторових аспектів психології позитивного зростання.

У третьому розділі дисертації «Архітектурний простір інтернату в контексті стратегії деінституціалізації» авторкою сформульовано ключові функціональні складові інтернатних закладів сімейного типу («комунікаційне ядро», «перше адаптивне коло» та «друге адаптивне коло»), а також визначена стратегія їх архітектурної організації.

Важливим здобутком третього розділу є аналіз трансформативного потенціалу існуючих інтернатних та інших будівель для їх використання у контексті альтернативного догляду за дітьми, з особливим акцентом на історичних будівлях та архітектурних об'єктах середини ХХ століття (модерністських). Щодо останніх, Ольгою Миколаївною було розроблено концепцію змішаного використання простору, яка передбачає поєднання в структурі будівлі кількох функціональних блоків, одним з яких буде інтернатний заклад сімейного типу. При цьому акцент зроблено саме на деінституалізації. Окреслено такі принципи деінституалізаційної трансформації існуючих модерністських об'єктів: а) внутрішньої фрагментації, б) мікроколективної ізоляції, в) інклюзивної синергії, г) сталої енергоефективності, д) типологічної оптимізації. Так само авторкою було окреслено кілька варіантів трансформативних стратегій для закладів, сформованих в історичних будівлях «палацового» типу: а) доповнення, б) реструктуризація, в) експансія, а також

трансформативні принципи: а) розсистематизація простору, б) демонументалізація, в) мікроколективна формація г) вертикальна фрагментація, д) вітальна санація.

Важливим результатом третього розділу і дисертаційної роботи в цілому є визначення основних архітектурно-планувальних підходів до вирішення простору «односімейного» та «багатосімейного» інтернатів. Окреслено три типи просторової організації «односімейного» інтернату: а) збалансований, б) інтегрований, в) тимчасовий; визначено сильні та слабкі сторони кожного з них. Визначено архітектурно-просторові засади інтернатів «багатосімейного» типу та окреслено відповідні структурні схеми: а) розсосереджену, б) лінійну, в) інтравертну, г) екстравертну; надано характеристику кожної із цих схем залежно від цілей деінституціалізації, рекомендації з комплексної організації середовища.

У четвертому розділі «Концептуальні підходи та архітектурні рішення інтернатних закладів сімейного типу» Ольгою Миколаївною Бабич встановлено головні напрямки концептуалізації проектного рішення, які передбачають розуміння: а) загальної логіки поведінки всіх учасників колективу, б) вікового розподіл дітей у групах-«сім'ях» (одновікові, різновікові), в) загальної кількості «сімей», г) приблизної тривалості перебування в тій чи іншій зоні, д) перспектив програми благоустрою, е) ймовірних варіантів дизайну інтер'єру, є) способу зв'язку вихователів із власними сім'ями (якщо такі є), ж) можливостей залучення до виховної програми сусідських спільнот, з) ймовірної стратегії енергоефективності, и) місць і цілей використання засобів віртуальної реальності.

Авторкою також визначена функціонально-планувальна структура інтернатного закладу сімейного типу, яка має складатись із чотирьох частин: 1) приватного простору дитини (призначений для особистих потреб і відпочинку, перебування наодинці, референції та самореференції), 2) середовища спільних активностей (простір, де діти та вихователь можуть збиратися для спільних занять, бесід, ігор і соціальних взаємодій), 3) приватного простору вихователя

(кімната або апартаменти для відпочинку, занять особистими справами тощо), 4) елементів побуту.

Авторкою окреслено коло проєктних заходів, пов'язаних із вирішенням двох адаптивних кіл – соціалізації та пізнання. До першого кола належать такі елементи, як спортивна інфраструктура, об'єкти дозвілля, простори самопрезентації тощо. До другого адаптивного кола авторкою віднесені зони, пов'язані з природнім та штучним довкіллям.

Висновки дисертаційного дослідження містять 10 положень, розкривають його результати і доводять, що усі визначені завдання роботи виконано у повному обсязі і мета досягнута.

Повноту викладу основних положень дисертації в опублікованих працях засвідчує їх висвітлення у 6 наукових працях, при чому всі вони – особисті; 3 статті опубліковані у фахових виданнях України; 1 стаття – у іноземному науковому виданні, що входить до наукометричної бази; 2 публікації – за матеріалами міжнародних конференцій.

Наукову достовірність і обґрунтованість результатів, отриманих Бабич Ольгою Миколаївною, забезпечують: чітка структурно-логічна схема дисертаційного дослідження; застосування сучасних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження; велика кількість опрацьованих інформаційних ресурсів (147 джерел); відповідність отриманих результатів меті і завданням дослідження; апробація отриманих результатів на науково-практичних конференціях; впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес.

Огляд основних положень дисертаційної роботи і публікацій Бабич О.М. дозволяє зробити висновок, що вони сформульовані авторкою особисто і мають певну наукову новизну. Окрім положень, зазначених авторкою, **наукова новизна** отриманих результатів дослідження полягає також у тому, що вперше:

- сформульовано методологію вивчення інтернатних закладів сімейного типу, розроблено авторські метод порівняння середовищно-фостерних характеристик та аналізу просторових аспектів психології позитивного зростання;

- проаналізовано трансформативний потенціал існуючих інтернатних будівель в контексті їх використання для потреб альтернативної опіки дітей;
- визначено архітектурно-просторові засади інтернатів «багатосімейного» типу та окреслено відповідні структурні схеми (розсосереджену, лінійну, інтравертну та екстравертну), надано характеристику кожної із цих схем залежно від цілей деінституціалізації, рекомендації з комплексної організації середовища;
- розроблена планувально-просторова програма інтернатного закладу сімейного типу, яка передбачає: приватний простір дитини, середовище спільних активностей, приватний простір вихователя, елементи побуту.

Практичне значення результатів роботи. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані для:

- проектування інтернатних закладів сімейного типу у сучасних містах;
- оцінки придатності існуючої матеріальної бази для подальшого використання у сфері альтернативного догляду за дітьми, які не можуть виховуватись у сімейних умовах;
- розробки стратегій містобудівного розвитку найкрупніших міст України;
- розробки державних будівельних норм у галузі проектування закладів альтернативної опіки з урахуванням стратегії деінституціалізації та принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Зміст роботи відповідає обраній темі. Структурні частини тексту за обсягом, змістом та глибиною аналізу є збалансованими, що дозволяє зробити висновок про високий рівень дослідження.

До ***позитивних характеристик роботи*** слід також віднести:

1. Безумовну актуальність теми дослідження.
2. Вірний методичний підхід до розв'язання складної багатогранної проблеми дослідження.
3. Чітку структуру дисертаційної роботи, логічне і послідовне викладення матеріалу.

Разом з цим, необхідно зазначити *окремі дискусійні моменти в дисертаційній роботі та висловити побажання:*

1. На позначення об'єкта дослідження в тексті дисертації вживається ціла низка термінів, значення яких дещо відрізняється від вжитого в темі «інтернатний заклад сімейного типу». Так, лише у «Вступі» (с. 23-28) зустрічається кілька таких термінів: «заклад соціального захисту дітей», «простір піклування для дітей», «інтернат», «заклад інтернатного типу», «комплекс інтернатного типу», «спільното-орієнтований інтернатний заклад», «спільното-орієнтований заклад піклування для дітей». Далі в тексті зустрічаються терміни «заклад альтернативної опіки дітей», «заклад альтернативного догляду за дітьми», «заклад суспільної опіки», «заклад соціальної опіки», «деінституалізований будинок сімейного типу», «деінституалізований заклад соціального захисту дітей», «дитячі будинки сімейного типу», «дитячі містечка», «будинки дитини» тощо. У чинному законодавстві не зафіксовані чіткі визначення усіх згаданих термінів. Це створює деякі суперечності при сприйнятті дисертаційного дослідження.

2. Ілюстративний матеріал роботи значно доповнює текстову частину дисертації. Але його подання, переважно без включення функціонально-планувальних схем і об'ємно-просторових моделей, викликає певні незручності підчас ознайомлення з дисертацією, не повною мірою розкриває отримані в роботі результати.

3. У другому розділі, в пункті 2.1, згадуються особливості дослідження «... закладів соціального захисту ... дітей з особливими потребами – фізичними та психологічними вадами» (с. 69). Цілком зрозуміло й логічно, що питання архітектурної доступності, безбар'єрності та побудови простору на засадах універсального дизайну мають бути одними з базових при формуванні архітектурного середовища для дітей: «При будівництві житлових будинків і громадських будівель та споруд слід застосовувати принципи універсального дизайну...» (ДБН В.2.2-40:2018, п. 6.1.1). Проте, нажаль, ці питання були згадані лише епізодично і у подальшій роботі залишилися поза увагою авторки. На нашу

думку, урахування засад інклюзивності та архітектурної доступності було б особливо раціональним у пункті 4.4. Архітектурні рекомендації щодо організації інтернатних закладів сімейного типу.

4. Дисертаційне дослідження охоплює широке коло питань, пов'язаних з архітектурними засобами «деінституціалізації» інтернатних закладів. Водночас, в роботі зазначається, що «попри зменшення кількості традиційних інтернатів, їх повне зникнення не передбачається» (с. 23). Проте, саме це питання в роботі майже не пропрацьовано. Так, у дослідженні не розглянута надзвичайно актуальна проблема архітектурно-функціональної організації та модернізації існуючих будівель інтернатного типу: обласних та міських центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, що передбачають тривале (стаціонарне) перебування дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, залишених без піклування батьків, зазнали насильства, постраждали від торгівлі дітьми, безпритульних дітей тощо. Саме ці установи функціонують і надалі функціонуватимуть як інституціалізовані. Тому, на нашу думку, надзвичайно доцільним і своєчасним було б охопити в дослідженні й ці заклади, але не в контексті формату опіки, а в контексті архітектурних прийомів і засобів забезпечення психо-емоційного комфорту дітей підчас перебування в закладі опіки.

Висловлені зауваження не применшують загальної високої оцінки рівня виконання дисертаційної роботи, її теоретичної цінності та практичної значущості.

Загальний висновок та оцінка дисертації

На підставі проведеного аналізу представлених на розгляд матеріалів, можна вважати, що дисертаційна робота Бабич Ольги Миколаївни на тему «Архітектура інтернатних закладів сімейного типу» є самостійним, завершеним дослідженням, яке містить цінні наукові положення та науково обґрунтовані результати. Аналіз дисертації та опублікованих наукових праць дає підстави

стверджувати, що поставлену у дослідженні мету досягнуто, а визначені завдання успішно виконано. Робота відповідає Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40 (із змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами), а її авторка – Бабич Ольга Миколаївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

кандидат архітектури, доцент,

доцент кафедри архітектури будівель і споруд

Харківського національного університету

міського господарства імені О.М. Бекетова

Світлана ШКЛЯР

Володимир